

պլլուած են : Չգիտցուիր թէ արդեօք այս տեսակը աղքատներուն համար կը գործածուէր , չէ նէ լազիպտացւոց դիակներ զմնսել տալու ատենէն ետքը սկսած ըլլայ :

Այս երկու հատուածին մէջ ինչուան հիմա ըսածներնէս տեսանք՝ որ լազիպտացիք հին անյիշատակ ժամանակներէ ի վեր կը զմնսէին իրենց մեռելները , և թէ զմնսելու անթիւ կերպ կար , որոնք մեռելոյն աստիճանին ու վիճակին , կամ անոր յետին յօժարութեանը համեմատ՝ կը զանազանէին իրարմէ : Եւ մանապէս տեսանք որ զմնսելու առաջին էական պայմանը չորցրնելն է , և թէ մոմիաներուն անարատ

պահուիլը զմնսելու գործողութենէն ու ստորերկրեայ դամբաններէն կը կախուի : Բայց թէպէտ և լազիպտոսի կը լիման շատ յարմար է դիակները չորցրնելու ու պահելու , սակայն լազիպտացւոց զմնսելուն կատարելութիւնը միայն այս աշխարհքիս սեփական պէտք չէ կարծել . այսօրուան օրս ալ բնալուծական արուեստներուն վրայ եղած գիտութեամբը՝ լաւրոպայի մէջ նոյն կատարելութեամբ կրնան դիակները զմնսուիլ ու ասով լազիպտացւոց այն արուեստին հասնիլ , որուն վրայ այսչափ դարերէ ի վեր բոլոր աշխարհք զարմացեր է ու կը զարմանայ :

ՄԱՆՐ ԳԻՏԵԼԻՔ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

Գաղղիացւոց Ժ. Գարու մատենագրութեանը վրայ լինչ կայ գիտնալիք :

— Լուսավարչական հոգեւորութեամբը այս դարս Գաղղիացւոց ոսկեդարն եղաւ . այս ատեն երևելի անձինքներ բազմութիւ ելան և գրականութեան գրեթէ ամէն ճիւղերն ալ մասնաւոր հանձարներ շատ առաջ տարին : Այս մատենագիրները նախնեաց մատենագրութիւններուն վրայ առանձին սէր մը ունեցան և զանոնք անգաղար կարգալով շատ լոյս առին իրենց . և ասիկայ իրենց երկասիրութիւններուն հաստատուն յարգմը տուաւ : Կամնապէս գաղղիարէն լեզուն շատ ծաղկեցուցին և անանկ վայելութիւն , ներգաշնակութիւն ու մատենագրական ոճ մը տուին աւտոր , որ կրթութեան լեզուաց կարգը անցաւ : Այս դարուս վրայ աւելի ճշգրիտ գաղափար մը տալու համար՝ համառօտ մը միայն յիշատակենք իրեն մատենագիրներուն մէջէն ամենէն երևելիները :

Եթեմատասներորդ դարուն առաջին պարծանքն է Կարգեսիոս , որ իրեն ճշմարտագէտ Ոճոյ , Սիլվեստրէ , Փիլիպպոս-Բեռն ու Խուրհրդոս-Բեռն , ըստած գրութեաններովը՝ բոլոր փիլիսոփայութեան կերպը փոխեց . ինչուան այն ատեն արիստոտելեան փիլիսոփայութիւնը կապկըսած էր միտքերը , բայց ինքը նոր ճամբայ մը բացաւ՝ ամէն բանի վրայ տարակուսելով , բաց ի իր մտքէն . այս սկզբան վրայ հաստատուած՝ թէ այն բանն որ յայտնի կը տեսնուի՝ անոր կրնանք հաւատալ : Այս ոճը թէպէտ պակասաւոր է , բայց մեծ հանձարի գործք էր մէկէն ի մէկ մտքերու շարժմունք մը տալը՝ այնպիսի ատեն , որ դեռ Լուսավարչական դարուն պայծառութիւնը նոր կը սկսէր , և ասիկայ փիլի-

սոփայութեան յառաջադիմութեանը մեծ պատճառ եղաւ . այս ոճը սկզբան շատ հետեւողներ ունեցաւ , բայց հիմա ինկած է : Կարգեսիոս նմանապէս գրահաշիւը երկրաչափութեան մէջ մտուց , որ հռչակաւոր գիւտ է :

Պէշ Բասգալ թէպէտ 39 տարուան կնքեց իր կեանքը , բայց այսչափ կարճ միջոցի մէջ ալ առաջին կարգի մարդկանց մէկն եղաւ : Ինքը թէ ուսումնական էր և թէ իմաստասէր . իր սրամտութեամբը առջինին մէջ զարմանալի գիւտեր գտաւ , ինչպէս 18 տարուան թուաբանական գործիք մը շինեց , որով ամէն տեսակ հաշիւ կրնայ ընել թուաբանութիւն չգիտցողն ալ . օգոյն ծանրութիւնը ցուցնելու համար՝ Բիւյ տը Տօմբեան վրայ հրէշակաւոր փորձ մը ընել տուաւ . ջրակշռութիւնը առաջ տարաւ . և ուրիշ զանազան բաներ գտաւ : Իսկ իբրեւ իմաստասէր՝ սաստիկ թափանցող էր ու ճարտասան . իր Գաւառական Թուղթերուն մէջ ախորժեղի , ուժով ու գերազանց ճարտասանութեան մը հետ կը խառնէ լեզուի անուշաւութիւն մը , որ խիստ անուանի է Գաղղիացւոց մէջ . զօրաւոր ու խորունկ տրամաբանութեամբ կը պաշտպանէ իր բռնած կողմը . իրեն խօստածքը բնական ու պարզ է և կարգացողին սիրտը կը գերէ . մասնաւորապէս այս թուղթերուն մէկուն մէջ այնչափ բարձր կը թռչի Բասգալ , որ կ'ըսեն թէ հին և նոր երևելագոյն ճարտասաններու ամենէն աւելի գեղեցիկ ճառերուն կը հաւասարի և թերեւ կ'անցնի ալ . դժբաղդաբար ուղղախոս չէ այս գրութեանը : Բասգալ միտք ունէր մեծ գրութեան մը հանել , որուն մէջ ճշմարիտ կրօնից ապացոյցները պիտի ցուցնէր , և ասոր վրայ ըրած մտածութիւնները կը նշանէր . ափսոս որ մահը վրայ գալով՝ արգիւտեցաւ կատարելու իր այս մեծ ու գեղեցիկ փափաքը , և միայն Մատթոս-Բեռն-Բեռն մնացին . բայց այս

վերջին ժամանակներս Գուգէն գաղղիացի երեւելի փիլիսոփայն յայտնի ըրաւ որ ասոնց մէջ ալ ուրիշները ձեռք խառնած էին, և Բասգալի հարազատ մտածութիւնները գաւաւ. ասոնք կարդալով մարդ աղէկ կ'իմանայ որ քրիստոնէական կրօնքը ինչպիսի գրուածք մը կորսնցուց :

Լապլիւէր բարոյախօս իմաստասէրը Նիւթֆիլ իմ Էնցլիշ Դարաւանունով գրուածքը հանեց, որովքան զԹէոփրաստ գերազանցեց . ինքը ամէն կարգի ախտաւոր անձինքները անանկ ճիշդ ու անանկ կենդանի կը նկարագրէ՝ զուարճալի ու ծածուկ երգիծաբանութեամբ մը անոնց ամէն բանը մանրամասն նկարագրելով, որ կարծես թէ իրաւջընէ դիմաց կը տեսնես մատենագրին նկարած մարդիկները . որով աղէկ կը ցուցնէ թէ լաւ կը ճանչնար մարդկային ընկերութիւնը . իր ոճը թէ ախորժեղ է և թէ ամենեւին միակերպութիւն չունի ու նիւթին յարմար ամէն տեսակ նոր աղուոր բացատրութիւններ կ'ընէ : Այս գրուածքով միայն Լապլիւէր իր անունը անմահացուց :

Եւծն Պոսիւէ ամենուն ծանօթ է, որ իր վսեմ հանձարովը, հոգեբուխ պերճաբանութեամբն ու հայրապետական եռանդովը ճշմարիտ կրօնից ոգւով լեցուած՝ կրօնական մատենագրութիւնը գերազանց կատարելութեան հասուց . թողունք այն բազմաթիւ աստուածաբանական գրուածքները, որոնցմով արիութեամբ ու միշտ յաղթանալ կաւ կռուեցաւ մոլորութեանց դէմ, իր խօսքի վէպ ազգաց գրուածքը հռչակաւոր պատմական գիրք մըն է, որուն մէջ Պոսիւէ ազգերու գիւպուածներն ու փոփոխութիւնները մէկ վախճանի մը ուղղած է, որ այն ինքն է Նախախնամութիւնը . հիւսնալի են իր մտածութիւններն որ պատմութեանէ կը հանէ, և ճարտարութեամբ գործքերը իրարու հետ շարկապէլ : Նմանապէս իր Դամիսկոս Գաննէն ալ կը յափշտակեն զմարդ . անանկ որ այս մասին մէջ իրեն հաւասար մը ելած չէ մինչև ցայսօր : Վերջապէս այնչափ մեծ ու անանկ ճոխ է Պոսիւէի հանձարը, որ իր ամէն գրուածքներն ալ նոր ու զօրաւոր, խորունկ և վսեմ մտածութիւններով լեցուն են, և իր վրան հին գարեբու ճարտասանութիւն մը կ'երևայ :

Ֆլէշիէ Գաղղիոյ խոնրասը կ'ըսուի . իր Դամիսկոս Գաննէն մէջ ճարտար արուեստ մը կը փայլի, անուշ ու սահուն ճարտասանութիւն, փայլուն ու զարդարուն իմաստներ՝ առանց ամենեւին արուեստականութեան, և վերջապէս ծանրութիւն մը . այս գեղեցիկ յատկութիւններուն համեմատ՝ լեզուն ալ քաղցր, ներգաշնակ ու յստակ է : Այսպէս Ֆլէշիէի ճարտասանութիւնը այնչափ զօրաւոր չէ ու իր Դամիսկոսները Պոսիւէի չեն հասնիր :

Ֆենեւլոն այնպիսի փափուկ, քաղցր, ազնուական սիրտ ու երեակայութիւն մը ունի, որ Զուռնաց մատենագիրներուն շատ կը նմանի . Տէլէմառ իրեն բանաստեղծական գործքն է, որուն մէջ խիստ ճարտար գիւտով արքայորդւոյ մը էական ու վայելուչ խրատներ կ'աւանգէ, և իրեն բնաւորութիւնը բանաստեղծութեամբ ու աղուոր լեզուով մը զարդարած՝ այս գրուածքին տալով, անկորն .

չնչի յարգ մը ստացած է այս քերթուածը : Խօսակցութիւնի վերայ ճարտասանութեան ըսուած պղծաբանի գրուածքը իրեն ընտիր ու սակաւագիւտ մատենագրական ախորժակին կը վկայէ . Եստուծոյ գոյութեան վրայ շատ հաճոյական ու համոզող կերպով գիրք մը գրած է . Ֆենեւլոն արձակ առականեր ալ չինեց բնական ու զուարճալի ոճով մը, որոնք տղոց շատ կը յարմարին . և ասոնցմէ զատ խել մը ուրիշ գեղեցիկ գրուածքներ ալ ունի :

Պուրտալու ու Մասիլլեոն այս գարուս երեւելագոյն քարոզիչներն են : Պուրտալուի քարոզներուն ընդհանուր շէնքը շատ աղուոր է . իմաստները պարզ ու զօրաւոր . արամբաբանութիւնը անանկ ուժով, որ կը բռնադատէ զմարդ ըսածներուն հաւանելու . ինքը ամենեւին այնպիսի զարդարանքներ չգործածէր, զորոնք քարոզին նիւթը ինքիւն դիմացը կրնար բերել, և փոխանակ ճարտասանութեան մոգութեամբ գերելու ունկնդիրները աւելի կ'ուզէ իրեն բերած փաստերուն ուժովը համոզել . ասկէց է որ իր քարոզներուն շէնքը շատ գեղեցիկ է, որովհետեւ ինքը քարոզին ամէն մասերը քաջ պատճառաբանութեամբ իրարու հետ ագուցած ու մէկ մարմին մը կազմած է : Բայց դարձեալ Պուրտալու իր խօսուածքը տաք ու վսեմ ճարտասանութեամբ մը զարդարած է, որով իր մտածութիւնները աւելի դուրս կը ցատքեցնէ :

Մասիլլեոն յափշտակիչ ու ազնուական ճարտասանութիւն մը ունի . ուժ ու քաղցրութիւն, վսեմութիւն ու զարդարուն ըսուածք մէկտեղ կը միացնէ . անանկ բնական ու անանկ փափուկ կերպով կը խօսի, որ առաքինութիւնը ու իր անձն ալ սիրելի ընել կու տայ : Մարգուս բնաւորութեան խորը քննելով՝ աղէկ կը նկարագրէ, և ետքը ճարտասանական կրից ճարտարութիւններով՝ սաստիկ սիրտ շարժել կու տայ . և այս կողմանէ ալ մասնաւորապէս հռչակաւոր է ինքը : Նմանապէս Մասիլլեոնի լեզուն շատ սքանչելի է, որ այսպիսի հանձարի մը հետ լաւ կը յարմարէր : Ուրիշ քարոզներէն զատ, որոնց մէջ ընտրեալներուն հաւասար նմանը չգտնուիր, շատ անուանի են Փոփ Բասկոնիէր ըսուած տասը քարոզները, որ Լուդովիկոս Ժեֆին ու բոլոր արքունեաց դիմաց խօսեցաւ . ասոնց մէջ ամէն հարկաւոր՝ բայց ծանր ճշմարտութիւնները առանց կեղծելու համարձակապէս կը զուրցէ, և այնպիսի զմայլեցուցիչ ճարտասանութեամբ կը հագուեցնէ զանոնք՝ որ մարդուն դժուարը չգար . բայց ի մէկալ քարոզներուն կատարելութիւնները ունենալէն՝ ասոնց մէջ հայրական կերպ մըն ալ կայ, որովհետեւ Լուդովիկոս Ժեֆ այն ատեն գեռ ութ տարուան էր :

Ասոնցմէ զատ գեռ ուրիշ երեւելի մատենագիրներ շատ ելան այս գարուս մէջ . ուրիշ անգամ մըն ալ անոնց վրայ կը խօսինք :